

kezik majd fölötte, ő vonzások és választások drámai játékára figyel, s ebben a játékban a pálya alakulásának motívumait ábrázolja, sorsának logikáját fedi fel.

Ezért érzi az ember helyenként indulattalan könyvnek a *Két világot*, pedig minden ízében érvel. Persze nem a bizonykodás érveivel, hanem az egészből kifejlő sorssal, a sorsban kifejeződő törvénnyel. A föl-földobott kő törvénye telik itt be ismét, mikor az adott kor útjain és útvesztőin át jut el hősünk a nehéz szerephez, melyben magára talál. Az önszemlélet szigora s a távlat kicsinyítő lencséje az ünnepélyesség ellen dolgozik, de a kitérőkből, az önmagukban is érdekes részletekből végül megképződik a költői jelentés: a honnan vergődöttünk idáig! A honnan és hogyan értem önmagamhoz! szemérmes lírája, a hercegi hűség „kopár” önérzete.

Aki ezt a regényt írta, tudta, hogy amit ő megélt, arra épp olyan szüksége van a vajdasági tudatnak, mint háznak a fundamentumra. Műveltsége és történelmi ösztöne is így működik. Emlékezete úgy szövi át rokonságtudatosító szálakkal az időt, hogy a Juhász Gyula Annájára vigyázó Todor Manojlović, Kosztolányi „Dide” nagyanyja (Veljko Petrović mondta így), Szenteleky couleur locale eszménye, a Belgrádban élő vajdaságiak, a budapesti szerb gyerekek, Németh László és Ivo Andrić között is kapcsolat létesül. S ebben a szövevényben, a kiábrándító tapasztalatok ellenére is, fényt, méltóságot kap, értelmet nyer a magyarságtudat és a vajdasági önérzet. A mikrokultúrák távolságához és csonkaságához képest a nagy idő érverését érzi az ember e történet áramában. S azt hiszem, ebben mélyül először történelmi szimbólummá a Vajdaságban élő nemzetiségek összetartozás-tudatának álma, a különjelleg s a tőle remélt egyenrangúság fájdalmas-szép eszménye.

Külön kellene írnom arról, amit a filológia nyer ezzel a könyvvel. Jegyzeteim zöme e nyereségeket rögzíti. Enélkül a könyv nélkül talán sohasem tudtuk volna meg, milyen volt Szenteleky vagy Kende Ferenc testközelből, hogy fért össze annyiféle szándék a Bartha Miklós Társaságban s végül hogy nem fért össze. Külön kellene megköszönnöm, amit az Ünnepek című lapról írt, ahol időnként Kosztolányi is publikált, s melyről sajnálatosan keveset tudtunk. S bizonyos, hogy a népi mozgalom, a vajdasági avantgarde, a munkásmozgalom, a Kalangya kutatói is értékes információkra bukkanak e könyvben. Sőt a repertóriumkészítők is megtanulhatják, hogy az a Herczeg János, aki 1902-ben a Magyar Géniusba írt, nem azonos a *Két világ* Herczeg Jánosával. Ezután a könyv után számomra ez a bagatell jegy is figyelemztetés: igen, aki ilyen póztalan hitelességgel és morális komolysággal tölti be a maga nehéz szerepét, jó, ha tudatunkban így is elkülönül más Herczegektől és más Jánosoktól. (*Fórum*, 1973.)

KISS FERENC

Moldova György: Negyven prédikátor

Derék Kocsi Csörgő Bálint, pápai iskolamester, „a reformata vallás kiérdemesült és elbocsátott tanítója és prédikátora” bizonyára nem gondolta, hogy szorgos történészek és egyházi embereken kívül más is vállalkozni mer életének fölidesésére. Mert kitartás és merészség kell ahhoz, hogy valaki évszázadokig könyvtárak polcain porosodó iratokba nézzen bele, s föltámasszon egy — mai szemmel nézve —, a történelem periferiájára szorult embert. Kocsi Csörgő nem volt király, nem volt hadvezér, csak prédikátor, aki társaival börtön, gályarabság és ezernyi megaláztatás ellenére is hű maradt vallásához, hitéhez. Sorsa (sorsuk) tehát nem tanulság nélküli. A *Negyven prédikátor* szerzője nem véletlenül érzi, hogy ebben a történetben „... benne van évszázadok magyar értelmiségének sorsa.” (Moldova

György: Az *úr komisszára*, Kortárs, 1972. 11. sz.) Az archaizálás azonban egy időre elriasztotta az író tervét megvalósításától. Ezen persze nem is csodálkozunk, hiszen a külvárosi kisegyzisztenciák, a Tolvaj Ferdinándok, Zörgő Ráfaelek és a Mandarin-típusú „híres vagányok” bemutatásában excelláló Moldova semmitől, illetve senkitől sem áll távolabb, mint egy zsoltáros, bibliai nyelven beszélő XVII. századi prédikátortól. Azt, hogy Moldova hosszú érlelés után mégis megírta a regényt, nyilvánvalóan nem magyarázhatjuk a valóság, a jelen előli meneküléssel.

A regény cselekményszövege mögött rendkívül alapos, már-már mikrofilológiai kutatás sejthető. Moldova csak azt választja ki hőse (a valóságos Kocsi Csergő Bálint) életéből, amire valóban szüksége van. Az olvasó azonban tudja, hogy a szerző birtokában van mindaz, ami a korszakból, tényanyagából, atmoszférájából, nyelvéből fontos. Moldova többnyire csak a szükséges mértékben vázolja föl a negyven prédikátor sorsát determináló történelmi környezet legfontosabb jellemzőit. Így segíti elő a mondandó (példázat a helytállásról, hűségéről), a nagyon is manák szülő írói üzenet kibontását. S ez jó, mert a történelmi regénynek csak akkor van értelme, ha a ma emberéhez is szól. Néhány történész persze úgy véli, hogy „valódi történelmi regény” nem közvetíthet aktuális mondanivalót. Szerintük ún. „áltörténeti regény” születik akkor, ha a történelem az író számára ürügyként szolgál. De ugyan milyen esztétikai értéke lehet annak a műnek, mely lemond arról, hogy olvasójának kalauza legyen, problémáira választ adjon. A „korhozszólás” igényét szem elől tévesztő alkotás lehet nagy tömegeket vonzó, csábító olvasmány, ügyes mestermunka, de semmiféleképpen sem több „képzőművészeti” társánál, a szemléltetésebeli színekkel gyönyörködtető lepeorellónál. A történelmi regénytől csak hitelességet várhatunk el, s nem másolást. Az írónak az irodalom, s nem a történettudomány módszereit kell alkalmaznia. Éppen ezért a történelmi regényben zavaró lehet az olyan törekvés, mely már-már tudományos pontosságra törekvő információt akar adni a korról. Nem kívánunk most a műfaj problémáiba bonyolódni, de meggyőződésünk, hogy Moldova regényét is csak a fentebb leírtak alapján közelíthetjük meg. Ebben a könyvben a lényeg nem a XVII. századi vallási viszály, a katolicizmus és protestantizmus küzdelmének ábrázolása, hanem a prédikátorok sorsából kitetsző általános, ha úgy tetszik örök emberi, melyet természetesen e sorok szerzője se akar misztifikálni.

A mű tulajdonképpen a főhős nagyrészt fiktív „önéletrája”. Didaktikus célzatú beszámoló olyan embereknek, kiknek a „Hatalom” szintén „felteheti azokat a kérdéseket”, melyekre a prédikátorok „életükkel válaszoltak”. Így azután az író „egy személy sorsán belül” tudja kifejezni, hogy „a vallási köntösben induló küzdelem valójában egy egész nemzet háborúja volt”. Az alapjában morális példát tehát a nemzetet és az osztályokat érintő kérdésfeltevés motiválja. S erre a komplex, több nézőpontot egyesítő ábrázolásra a markáns prédikátorkarakterek közül Kocsi Csergő látszott legalkalmasabbnak. Az is csábító lett volna, ha Moldova az árulóvá lett Otrokócsi Fóris Ferenc életrajzát írja meg. Az áruló „hogyan látja a hőseket?” — Nem érdektelen variáció, a megformálást azonban akadályozta az író ellenszenve az „okos és fölényes” árulók iránt, „akik rezignáltan összegzik a végsőig kitartók küzdelmeinek eredménytelenségét”. Ha Lányi Györgyöt, a bravúros szökéssel szabaduló, fiatal prédikátort teszi hőssé az író, valószínűleg olyan regény születik, mely kevésbé „lóg ki” az eddigi Moldova-írások közül. De abban, hogy szerzőnk nem a látványosabb megoldást választotta, a kalandos, romantikus hőseszménytől való elfordulás fejeződik ki. Kocsi Csergő azok közé tartozik, „akik fogukat összeszorítva életüket egy dologra teszik fel, és minden mást alárendelnek ennek az egyetlen célnak”. Egyik debreceni tanára így jellemzi: „... az időt állandó munkával megváltva siet az örök nyugalom felé, és nem veszi észre az út mellett virító, soha vissza nem térő örömeiket.” Azt mondhatjuk: Bálintban, karaktere mélyén a mártírság lapul. Fanatikus elkötelezettsége néha már antihumánusnak tűnik, valójában nem az. Az egész embert próbára tevő situáció magyarázza, hogy itt az eredendő kemény karakter ridegsége domborodik ki. De ez a ridegség nyomban eltűnik, ha hősünk agyán keresztülvillan egy gondolat. Mi a fontosabb? Az egy vagy

két szín alatt való áldozásról folyó vita, a „felfoghatatlan országért” való hadakozás, vagy pedig „a föld, amelyből vétettünk, amely hordoz magán és ölébe visszafogad?” Mintha századunk forradalmárainak dilemmája, eszmék és hétköznapiok egyeztetetőségének kérdése bontakozna ki itt. S hány Bálintéhoz hasonló helyzetet formált a történelem! „... mit tehetek most, amikor a saját eklézsiám gyűlöl meg és fog össze ellenem?! Csak küldetésem és hivatalom tisztessége tartott vissza, hogy mindent hátrahagyva el ne fussak.”

Korábban említettük, hogy az archaizálás hosszú évekig rémisztgette Moldovát. „... szegény ember vagyok, de nem bohóc.” Egy időre ezzel a frappánsnak szánt kijelentéssel nyugtatta magát. S aztán, úgy látszik, mégsem találta humorosnak a korhangulat megteremtését szolgáló fogalmi, jelentésbeli vagy éppen formai archaizmusokat. Az író tulajdonképpen úgy archaizál, ahogy akar, vagy ahogy tud. Csak egy követelmény van: mértéktartón tegye. Szerencsére Moldova se akarta utánozni Laczkó Géza *Német maszlag* — török áfiumát, mely első sorától az utolsóig XVII. századi magyar nyelven íródott.

Értékes, jelentős könyv Moldova regénye. Azzá teszi az összefogott szerkezet, a világos vonalvezetésű, az olvasó figyelmét minden percben lekötő cselekmény, a stílus nemessége, és nem utolsósorban az az egész emberségünket fölkaparó, társadalmi és magánélet alapkérdéseit faggató írói üzenet, melyre — többek között — főtisztelendő Séllyei István uram szavai is rávilágítanak: „Nem szabad úgy tenünk és úgy beszelnünk, mintha biztosak lennénk benne, hogy a történelem márványba vési a szavainkat, nekünk itt és most kell helytállnunk...” (Szépirodalmi, 1973.)

OLASZ SÁNDOR

